

JANUSZ FIRLET, ZBIGNIEW PIANOWSKI

## BADANIA WERYFIKACYJNE PRZED PÓŁNOCNĄ ELEWACJĄ PAŁACU KRÓLEWSKIEGO NA WAWELU W 1985 R. PROBLEM WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ REZYDENCJI KSIĄŻĘCEJ

Prace konserwatorskie, rozpoczęte na północnym stoku Wawelu, stworzyły możliwość ponownego przebadania obszaru przed północną elewacją pałacu królewskiego, pomiędzy wieżami Zygmunta III i Sobieskiego. W roku 1985 wykopaliskami objęto część wschodnią tego obszaru, nie dochodząc jeszcze do samej wieży Zygmunta III. Jednakże na tym terenie znajduje się największe nagromadzenie relikwów architektury murowanej oraz najważniejsze „węzły architektoniczne”, pozwalające na ustalenie względnej chronologii obiektów.

Omawiany obszar był penetrowany w latach 1880–1882 przez architekta T. Prylińskiego w poszukiwaniu detali służących jako wzory dla rekonstrukcji renesansowej kamieniarki zamku, a w roku 1921 został niemal gruntownie przekopany przez A. Szyszko-Bohusza. Wówczas odsłonięto szereg murów, pochodzących z rozmaitych epok historycznych, a w tym pozostałości budynków wczesnośredniowiecznej rezydencji książęcej. W okresie powojennym prowadzono wykopaliska w rejonie wieży Sobieskiego, natomiast teren objęty powtórными badaniami w 1985 r. nie był nigdy obszarem eksploracji archeologicznej.

A. Szyszko-Bohusz przedstawił dwa warianty rekonstrukcji zabudowań na omawianym terenie. Starszy z nich został opublikowany w roku 1923, a późniejszy z roku 1930 ukazał się drukiem w 1932 r.<sup>1</sup> Pierwsza z wspomnianych publikacji, poświęcona głównie rekonstrukcji romańskiej bazyliki, odkrytej pod zachodnim skrzydłem pałacu królewskiego, zawierała także krótki opis murów romańskich, odsłoniętych przed jego elewacją północną oraz w tzw. Pawilonie Gotyckim. Szyszko-Bohusz wyodrębnił na tym terenie mury dużego, prostokątnego budynku o wymiarach 19,5 × 28,5 m, z fundamentami filarów we wnętrzu (tzw. „sala o 24 słupach”). Sądził, że mógł to być refektarz przeznaczony dla benedyktynów osadzonych przy pierwszej katedrze krakowskiej<sup>2</sup>. Ponadto do epoki romańskiej zaliczył pozostałości dwu wież – mniejszej, położonej niedaleko narożnika NE „sali o 24 słupach” oraz większej, której mury zlokalizowano w narożu pałacu królewskiego i piwnicach Pawilonu Gotyckiego (tzw. „stołp”). Te dwie wieże miały być połączone murem obronnym, od którego odchodziły w kierunku południowym jeszcze dwa mury działowe budynku pałacowego. Na podstawie podobieństw i różnic w sposobie budowy Szyszko-Bohusz przyjął, że kościół bazylikowy (uznany za świątynię katedralną) oraz „sala o 24 słupach” są obiektami wczesnymi, pochodzącymi z czasów Chrobrego, w ich fundamentach bowiem występuje wątek *opus spicatum*, będący „reminiscencją starszej techniki, być może rzymskiej”, a pozostałe mury „kostkowe” datował on na okres od 1100 do 1240 r.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> A. Szyszko-Bohusz, *Z historii romańskiego Wawelu*, „Rocznik Krakowski”, t. XIX: 1923, s. 1–23; A. Szyszko-Bohusz, *Wawel średniowieczny*, „Rocznik Krakowski”, t. XXIII: 1932, s. 17–46.

<sup>2</sup> Szyszko-Bohusz, *Z historii...*, s. 12.

<sup>3</sup> *Ibidem*, fig. 1a.

Wariant późniejszy, z lat trzydziestych, przedstawia koncepcję całkiem odmienną. Według A. Szyszko-Bohusza najstarsza siedziba książęca, pochodząca z XI-XII w. znajdowała się na północno-wschodnim skraju Wawelu. Miał to być niewielki zameczek romański złożony z budynku mieszkalnego, usytuowanego po osi N-S, dwu wież obronnych – większej (tzw. stołpu) po stronie wschodniej oraz mniejszej, przybudowanej do NW narożnika budynku mieszkalnego, a także z dwu odcinków muru obronnego łączącego wszystkie wymienione budowle i otaczającego zarazem niewielki dziedziniec zamkowy. Od pozostałej połaci wzgórza rezydencja miała być odcięta suchą fosą wykutą w skale. Odcinek tej fosi odsłonił Z. Hendel podczas badań na dziedzińcu arkadowym pałacu w 1906 r. Natomiast „sala o 24 słupach” miała powstać w okresie późniejszym (XIII w.) w związku z poszerzeniem obszaru zamku ku zachodowi, do linii: bazylika św. Gereona – rotunda NPMarii. W 2 połowie XIII w. gród książęcy miał objąć już całe wzgórze, gdyż, jak wiadomo ze źródeł pisanych, książę Bolesław Wstydlivy otoczył w roku 1265 fortyfikacjami drewniano-ziemnymi „całą górę” wawelską<sup>4</sup>.

Rekonstrukcje przedstawione przez A. Szyszko-Bohusza wzbudziły szereg zastrzeżeń, wynikających zarówno z rezultatów badań wykopaliskowych, jak też z kwestionowania słabo udokumentowanych odkryć, dokonanych w okresie międzywojennym. Na dziedzińcu arkadowym stwierdzono brak fosi odcinającej zamek romański od strony zachodniej oraz brak murów budynku pałacowego, a badania pod Pawilonem Gotyckim ujawniły m.in. obecność cegły w rzekomo romańskim murze obronnym „łączącym się” z większą wieżą obronną<sup>5</sup>. Doszło do podważania wczesnośredniowiecznej chronologii całego zespołu murów zbadanych przez Szyszko-Bohusza, a w sytuacji narastania nowych odkryć architektury romańskiej (m.in. rotunda z fragmentem budynku prostokątnego przy baszcie Sandomierskiej) zaczęto się nawet zastanawiać nad lokalizacją siedziby władców na Wawelu w okresie wczesnopiastowskim<sup>6</sup>.

Badania weryfikacyjne, przeprowadzone w roku 1985 przed północną elewacją pałacu, pozwoliły już w pierwszym etapie na wyjaśnienie wielu problemów związanych z zabudową wczesnośredniowieczną, a także ze zmianami zachodzącymi na tym obszarze w okresie późniejszym. Skała wapienna, stanowiąca naturalne podłoże, tworzy na omawianym terenie lekko opadającą ku północy półkę, by następnie przejść w stromo opadający stok. Krawędź wzgórza była miejscem najdogodniejszym dla przeprowadzenia linii obronnej. W tej kwestii panowało jednak również zamieszanie, w trakcie wykopalisk bowiem, prowadzonych u podnóża Wawelu w 1965 r., natrafiono na nawarstwienia, które zostały zinterpretowane jako pozostałości wału obronnego. Dzięki powyższym odkryciom opracowywano rekonstrukcje przebiegu obwałowań u podstawy wzgórza, choć było to sprzeczne z elementarnymi zasadami fortyfikacji, tj. dążeniem do zapewnienia odpowiedniej osłony dla obrońców oraz maksymalnego przewyższenia nad przeciwnikiem<sup>7</sup>. Badania przed północną elewacją pałacu oraz prowadzony równoległe wykop sondażowy u podnóża Wawelu wykazały, że relikty najstarszego wału obronnego, datowanego na IX/X w., znajdują się na górnej płaszczyźnie wzgórza, w pobliżu jego krawędzi, natomiast poniżej mamy do czynienia jedynie z zasypiskami XIX-wiecznego wkopu na austriacki mur obronny<sup>8</sup>. „Właściwy” wał zbudowany był – podobnie jak i w innych miejscach – z piasków i glin pochodzących z najbliższego sąsiedztwa Wawelu. W nasypie wystąpiły ślady przepalonych konstrukcji drewnianych w rodzaju przekładki, która jednak z pewnością nie była główną konstrukcją wału, był to

<sup>4</sup> Szyszko-Bohusz, *Wawel średniowieczny...*, gł. s. 17–25.

<sup>5</sup> K. Żurowska, *Rotunda wawelska, Studium nad centralną architekturą epoki wczesnopiastowskiej*, „Studia do Dziejów Wawelu”, t. III: 1968, s. 89.

<sup>6</sup> A. Żaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 61, przypis 67, s. 151–152; Żurowska, *Rotunda wawelska...*, s. 89; M. Szewczyk, W. Szmukier, *Na Wawelu – budowla dwunasta i trzynasta, „Z otchłani wieków”*, 1979/1, s. 65.

<sup>7</sup> Żaki, *Archeologia Małopolski...*, s. 416, ryc. 324; S. Kozieł, hasło „Wawel”, [w:] „Słownik starożytności słowiańskich”, t. 6, cz. 2, s. 342, ryc. 165, s. 345, ryc. 169, s. 348, ryc. 176.

<sup>8</sup> Wykopaliska u podnóża Wawelu w 1985 r. prowadził i interpretował L. Lakwaj z Pracowni Archeologicznej Kierownictwa Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu.

bowiem wał skrzyniowy, wzmocniony dodatkowo palisadami. Na badanym obszarze uchwycono tylko jego partię wewnętrzną, reszta została – podobnie jak na całym obwodzie – zniwelowana podczas późniejszych akcji fortyfikacyjnych i porządkowych.

Na resztkach wału spoczywał kompleks wczesnośredniowiecznych warstw o charakterze osadniczym, z poziomami bruków kamiennych, śladami palenisk i konstrukcji drewnianych. Niezbyt liczny materiał uzyskany z eksploracji niewielkiego wycinka terenu pozwala ogólnie datować ten kompleks warstw na X-XI w. Wyższa partia została zniszczona podczas badań w 1921 r. Uniemożliwia to ściślejsze datowanie architektury murowanej za pomocą znalezisk archeologicznych. Podstawę chronologii stanowi jedynie analiza stylistyczna murów i ich wzajemne relacje.

Najstarszą zapewne budowlą kamienną w tym rejonie jest tzw. „sala o 24 słupach”, choć uzupełniające badania w jej NE narożniku ujawniły niewielki fragment poziomu architektonicznego (wylewka zaprawy) o ponad 2 m niższego od punktu podziału na część fundamentową i nadziemną – może to świadczyć o istnieniu tu starszej budowli. Obecnie odsłonięto powtórnie część ściany wschodniej oraz NE narożnik „sali”. Zachował się niemal wyłącznie fundament, w którym wyróżnić można dwie części: dolną, budowaną od poziomu skały w wąskoprzestrzennym wykopie, której lico, wykonane głównie z płytowo łamanego wapienia, nie tworzy równej



Ryc. 1. Kraków-Wawel, rejon XIV przed pdn. elewacją pałacu królewskiego. Wewnętrzne lico wschodniej ściany „sali” o 24 słupach”

Fot. J. Barcik

Region XIV outside the north wall of the royal palace. Inner face of the east wall of the „hall with 24 posts”

powierzchni, jest oblepione związanymi zaprawą nawarstwieniami najstarszego wału obronnego, oraz część górną, wykonaną w rozszerzającym się wkopie, licowaną dużymi płytami wapienia, układanymi poziomo i ukośnie (*opus spicatum*), ryc. 1. Niezwykle staranny wążek muru czyni wrażenie partii naziemnej, lecz właściwa część naziemna, zachowana w małym fragmencie przy ścianie pałacu, wykonana jest z dużych, dość płaskich ciosów wapiennych, położonych na warstwie kamieni płytowych. Mur jest znacznie uszkodzony głębokim wkopem sięgającym do skały, niszczącym także i inne mury wczesnośredniowieczne.

We wnętrzu „sali” odsłonięto pozostałości fundamentów czterech spośród pięciu lub też siedmiu (?) stwierdzonych przez Szyszko-Bohusza filarów (dwa z nich tylko fragmentarycznie). Fundamenty te wykonane są z kamienia wapiennego, różnią się dość znacznie między sobą kalibrem i sposobem układania materiału. Jeden z nich, wtopiony częściowo w północną ścianę pałacu królewskiego, zbudowany jest z niewielkich płytek wapienia, nawiązuje dość wyraźnie do techniki *opus spicatum*, czego nie można powiedzieć o drugim, najbliższym NE narożnika „sali”. Jednakże ich wymiary, orientacja zgodna z przebiegiem obwodowych ścian budynku, pozwalają na jednoznaczne powiązanie fundamentów filarów z murami „sali”, posiadającej – jak z tego wynika – sklepienie, wsparte na licznych podporach (24 filary?), przyziemie.

Wczesnośredniowieczna metryka obiektu nie budzi wątpliwości, trudno jednak o precyzyjne określenie czasu powstania. Użycie dużej ilości materiału płytowego, charakterystycznego dla budowli przedromańskich, oraz wydłużonych, a nawet wyraźnie płaskich ciosów wapiennych w części naziemnej (ściany E i N), wskazuje na możliwość zaliczenia „sali o 24 słupach” jeszcze do horyzontu architektury przedromańskiej, choć w stosunku do zespołu najstarszych, „płytkowych” budowli wawelskich (rotunda NPMarii, rotunda pod kapitularem, budowla czworokątna na dziedzińcu arkadowym i in.), występują wyraźne różnice warsztatowe. Wydaje się, że najbardziej prawdopodobnym okresem powstania „sali” jest okres ok. połowy XI w.

Po upływie pewnego czasu do wschodniej ściany „sali o 24 słupach” został przybudowany obiekt posiadający interesujące rozplanowanie. Podzielony był na dwa pomieszczenia nierównej wielkości, a ponadto od strony północnej posiadał niewielki, kwadratowy ryzalit, interpretowany dawniej przez A. Szyszko-Bohusza jako mniejsza baszta obronna zamku romańskiego. Pomieszczenie mniejsze, sąsiadujące z „salą”, stanowiło korytarz o szerokości około 3 metrów, biegnący równoległe do wschodniej ściany „sali”. Drugie, większe pomieszczenie, o kształcie trapezowatym, posiadało przy ścianie północnej szerokość 7 metrów i zwrężało się w kierunku południowym.

Zachodnia ściana tej budowli, przylegająca bezpośrednio do wschodniego muru „sali”, w niższej partii zachodziła na jego niewielkie odsadzki, co pozwala na określenie względnej chronologii obydwu obiektów. Wewnętrzna ściana działowa, będąca jednocześnie wschodnią ścianą korytarza, biegła równoległe do poprzedniej (tj. także równoległe do E ściany „sali”), natomiast mury, północny i wschodni, posiadały inną orientację, podobną do biegu murów późniejszego zamku gotyckiego. Takie usytuowanie ścian stanowi, zdaniem autorów, ważną wskazówkę, mówiącą o tym, iż młodsza budowla była dostosowana swym rozplanowaniem do starszej, tj. „sali o 24 słupach”, i obie funkcjonowały – przynajmniej przez pewien czas – jako zespół obiektów sprzężonych ze sobą.

Technika wykonania murów budowli młodszej jest zdecydowanie odmienna, niż sposób wykonania ścian „sali”. Fundamenty, sadowione na skale, ułożone są z warstw łamanego wapienia, przy czym często są to kamienie płaskie, kładzione skośnie, czym nawiązują – mniej lub bardziej wyraźnie – do wążka *opus spicatum* (ryc. 2). Pomiędzy licem a wnętrzem muru brak tak wyraźnych różnic, jak w fundamentach „sali”. Natomiast we wschodniej ścianie budowli młodszej dają się wyróżnić dwie partie tego samego fundamentu, charakteryzujące się odmiennym wykonaniem. Część południowa, wchodząca pod budynek pałacu królewskiego, jest kładzona z drobnych, spłaszczonych kamieni w niemal klasycznym wążku *opus spicatum*. Część północna, nakładająca się na poprzednią, wykonana jest z zupełnie innych, dużych kamieni o zróżnicowanych kształtach. Jedynie na niewielkich odcinkach występuje wążek, będący reminiscencją *opus spicatum*. W bardzo podobny sposób wzniesiony jest fundament zachodniej części kościoła św. Gereona na dziedzińcu Batorego.

Partia naziemna młodszej budowli pałacowej nie zachowała się w większym fragmencie do chwili obecnej. Z archiwalnych zdjęć wykonanych w roku 1921 wynika, iż mury były wykonane



Ryc. 2. Kraków-Wawel, rejon XIV przed pdn. elewacją pałacu królewskiego. Wewnętrzne lico wschodniej ściany budynku romańskiego przybudowanego do „sali o 24 słupach”

Fot. J. Barcik

Region XIV outside the north elevation of the royal palace. Inner face of the east wall of the Romanesque building added to the „hall with 24 posts”

techniką *opus emplectum*, licowane ciosami wapiennymi o sześciennym kształcie. Podobny wątek posiadają ściany ryzalitu („mniejszej baszty”), których ciosowe lica schodzą w dół niemal do powierzchni skały, choć niewątpliwie były to partie fundamentowe, wykonane w rozległym, szerokoprzestrzennym wkopie (ryc. 3). Duży procent ciosów posiada powierzchnie licowe bardziej zbliżone do kwadratu niż wydłużonego prostokąta, czym różnią się one od materiału użytego do licowania ścian „sali o 24 słupach”.

Podobnie jak w przypadku „sali”, brak jest kontekstu stratygraficznego, pozwalającego archeologicznie datować młodszy obiekt pałacowy. Technika budowy murów jest już zdecydowanie romańska, pewne szczegóły wskazują — jak już wspomniano — na możliwość, iż przy budowie uczestniczyła ta sama ekipa murarzy, która wznosiła zachodnią część kościoła św. Gereona, najpewniej w 2 połowie XI w. Taką też chronologię należy przyjąć, zdaniem autorów, również dla opisanej wyżej, młodszej budowli zespołu rezydencjonalnego, stanowiącej poszerzenie „właściwego” *palatium* książęcego w kierunku wschodnim.

W obrębie większego pomieszczenia tej romańskiej przybudowy A. Szyszko-Bohusz odkrył mur, który uznał za romański, nie objaśniając bliżej jego przeznaczenia<sup>9</sup>. Jest to fundament

<sup>9</sup> Szyszko-Bohusz, *Z historii...*, ryc. 1a.



Ryc. 3. Kraków-Wawel, rejon XIV przed pdn. elewacją pałacu królewskiego. Zewnętrzne, ciosowe lico fundamentu (!) zachodniej ściany ryzalitu budowli romańskiej

Fot. J. Barcik

Region XIV outside the north elevation of the royal palace. Outer ashlar face of the west foundation (!) of the projection of the Romanesque building

w przybliżeniu prostokątny, o wymiarach  $2 \times 3,5$  m, wykonany głównie z dużych, łamanych kamieni wapiennych, o układzie warstwowym, lecz bez wyraźnych cech stylistycznych (np. *opus spicatum*). Jest to mur wolnostojący, orientacją nawiązuje bardziej do przebiegu ścian romańskiego korytarza. Nie stanowił on przypory gotyckiego muru obronnego, znajduje się bowiem w pewnej od niego odległości (0,4–0,5 m). Z dużym prawdopodobieństwem należy go uznać za mur wczesnośredniowieczny. Jego funkcja w chwili obecnej nie rysuje się jasno, zwłaszcza iż nie znamy przebiegu południowej ściany pomieszczenia, a co za tym idzie – nie wiemy, czy wspomniany mur usytuowany był pośrodku, czy też znajdował się w północnej jego części. Interpretacja całej przybudowy do „sali o 24 słupach” jako kaplicy, a opisywanego fundamentu jako podstawy ołtarza, wydaje się mało prawdopodobna zarówno ze względu na istnienie po zachodniej stronie „sali” okazałej, bazylikowej kaplicy św. Gereona, jak i z uwagi na formę dobudówki z ewidentnym układem korytarzowym i „niesakralnym” zarysem pomieszczenia wschodniego, w którym mieści się wspomniany fundament<sup>10</sup>.

<sup>10</sup> Na korzyść interpretacji jako „kaplicy” mogłoby ewentualnie świadczyć odkrycie w trakcie przyszłych badań pochówków wczesnośredniowiecznych w pobliżu omawianej budowli (przede wszystkim po stronie wschodniej, nie przekopanej gruntownie w 1921 r.).

Opisane wyżej budowle wczesnośredniowieczne przestały funkcjonować najpóźniej na przełomie XIII/XIV w., gdy wzniesiono mur obronny gotyckiego zamku górnego pomiędzy wieżą tzw. Łokietkową, wtopioną obecnie w NE narożnik pałacu królewskiego, a kościołem św. Gereona, zredukowanym już wówczas do partii wschodniej i noszącym zapewne nowe wezwanie – św. Marii Egipcjanki. Mur obronny przeciął zarówno „sagę o 24 słupach”, jak i romańską przybudówkę, nie niszcząc jednakże fundamentów oraz najniższych partii części naziemnej. Dużych zniszczeń dokonał XIV lub XVI-wieczny wkop, wykonany na zewnątrz muru obronnego. Aż do powierzchni skały wybrano fundament dużego odcinka wschodniej ściany „sali” oraz dwu sąsiadujących murów romańskiego korytarza. Za panowania Jagielly przed głównym murem obronnym zamku wzniesiono przedmurze, które na omawianym obszarze biegnąc od skarbca katedralnego dochodziło pod bardzo małym kątem do fundamentu północnej ściany „sali”, zapewne wspinało się na ten fundament, następnie przechodziło po koronie północnej ściany przybudówki romańskiej, by potem półkoliście otoczyć wieżę Łokietkową i połączyć się z istniejącym już wtedy mieszkalnym wykuszem Kurzej Nogi, zwanym obecnie Kurzą Stopą.

Podczas obecnych badań odsłonięto fragment przedmurza przy NE narożniku romańskiej przybudówki do „sali”. Był to mur kamiennie-ceglany, którego zewnętrzne, ceglane lico schodziło aż do poziomu skały. Na styku fundamentu romańskiego z odcinkiem przedmurza, już samodzielnie zdążającego do Kurzej Stopy, istniała najprawdopodobniej masywna przypora, z której zachował się jedynie niewielki fragment muru przewiązanego z ceglanym licem przedmurza.

W wieku XVI na międzymurzu, tam gdzie przebiegały wyrabowane mury romańskiego korytarza, zbudowano niewielką piwnicę (ok. 2,5 × 4 m), posiadającą połączenie z zamkiem, a ściślej mówiąc – z pionowym szybem wydrążonym na całej wysokości północnej ściany pałacu. Cała konstrukcja została wykonana najprawdopodobniej około roku 1565 i wiązała się z przeprowadzeniem wodociągu z rurmusa na Podzamczu aż na strych zamkowy, gdzie w wypadek pożaru zgromadzono wodę w specjalnych zbiornikach<sup>11</sup>. W piwnicze na międzymurzu mogły znajdować się urządzenia tłoczące wodę, gdyż między Rudawką płynącą na Podzamczu a strychem pałacu była znaczna różnica wysokości (około 40 m), trudna do pokonania jedynie przez pompy znajdujące się w rurmusie.

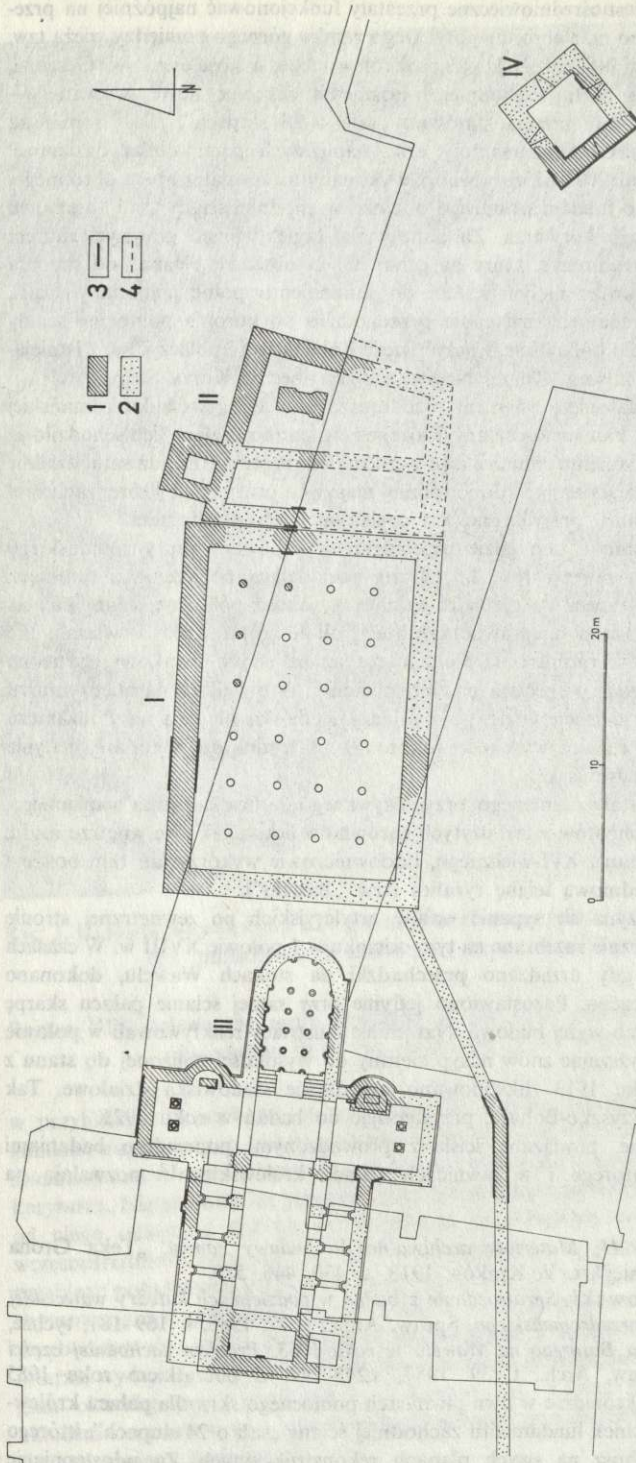
Mury piwnicy wykonane zostały z łamanego, przyciosywanego do lica kamienia wapiennego, ciosów piaskowcowych oraz fragmentów cegieł użytych zarówno w licach, jak i w wnętrzu muru. Od strony północnej brak jest muru XVI-wiecznego, budowniczo wykorzystali tam bowiem mur romański, stanowiący południową ścianę ryzalitu (tzw. „basztki”).

Od końca XVI w. rozpoczęła się sypanie wałów artyleryjskich po zewnętrznej stronie przedmurza, które zostaje ostatecznie rozebrane na tym odcinku w I połowie XVIII w. W czasach Rzeczypospolitej Krakowskiej, gdy urządzano przechadzki na stokach Wawelu, dokonano znacznej niwelacji stoku północnego. Pozostawiono jedynie przy samej ścianie pałacu skarpe ziemną, kryjącą szczątki opisanych wyżej budowli. Natomiast Austriacy reaktywowali w połowie XIX w. taras artyleryjski, podwyższając znów nasyp ziemny do wysokości zbliżonej do stanu z przełomu XVI/XVII w. W roku 1913 zlikwidowano austriackie stanowiska działowe. Tak ukształtowany teren zastał A. Szyszko-Bohusz, przystępując do badań w roku 1921.

Obecne prace weryfikacyjne, powiązane ściśle z prowadzonymi poprzednio badaniami w katedrze, na dziedzińcu Batorego i w piwnicach pałacu królewskiego<sup>12</sup> pozwalają na

<sup>11</sup> A. Chmiel, *Wawel cz. II, Materiały archiwalne do budowy zamku*, „Teki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej”, t. V, Kraków 1913, s. 430, 446, 510.

<sup>12</sup> Por. J. Firlet, Z. Pianowski, *Sprawozdanie z badań w podziemiach katedry wawelskiej 1981–1983 r. Odkrycie kościoła przedromańskiego*, *Spraw. Arch.*, t. 37: 1985, s. 169–181; tychże, *Badania ratownicze na dziedzińcu Batorego na Wawelu w roku 1983. Problem zachodniej części bazyliki tzw. św. Gereona*, *Spraw. Arch.*, t. 39: 1987, s. 243–249. Z początkiem roku 1985 przeprowadzono badania architektoniczne w dwu piwnicach północnego skrzydła pałacu królewskiego. Ponadto odsłonięto odcinek fundamentu zachodniej ściany „sali o 24 słupach”, którego nie uwzględnił A. Szyszko-Bohusz na swych planach rekonstrukcyjnych. Za udostępnienie archiwalnych zdjęć piwnic pałacowych składamy podziękowanie mgr K. Dżułyńskiej z Działu Ikonografii Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu.



Ryc. 4. Kraków-Wawel. Zabudowania rezydencji książęcej w okresie 2 połowy XI-XII w.

I – palatium („sala o 24 słupach”); II – dobudówka romańska; III – kaplica św. Gereona; IV – wieża obronna. Rekonstrukcja wg A. Szyszko-Bohusza i autorów; 1 – mury zachowane; 2 – rekonstrukcja przebiegu murów; 3 – zachowane fragmenty części naziemnych; 4 – hipotetyczna rekonstrukcja pdn. części dobudówki romańskiej

Rys. K. Musiał

Buildings of the prince's residence in the second half of the 11th to 12th century.

I – palatium (“hall with 24 posts”); II – Romanesque annex; III – St. Gereon's chapel; IV – defensive tower. Reconstruction after A. Szyszko-Bohusz and the authors. 1 – preserved walls; 2 – reconstructed walls; 3 – preserved fragments of overground parts; 4 – hypothetical reconstruction of the south part of the Romanesque annex



stwierdzenie, iż zabudowa kurii książęcej na Wawelu co najmniej od 2 połowy XI w. przedstawiała się bardzo okazale (ryc. 4). Stanowiły ją bowiem: bazylikowa kaplica pałacowa św. Gereona oraz duży budynek *palatium* („sala o 24 słupach”), rozbudowany później jeszcze w kierunku wschodnim. Łączna długość zespołu pałacowego (bez kaplicy) osiągnęła wówczas 43 m. W XII w. dochodzi do tego kompleksu nowy element w postaci wieży obronnej, wzniesionej na północno-wschodnim skraju wzgórza przez warsztat budujący drugą z kolei, romańską już katedrę. Tak więc podstawowe aspekty życia dworu: mieszkalny, reprezentacyjny, religijny oraz obronny otrzymują wówczas swój materialny, architektoniczny wyraz poprzez realizację monumentalnych budowli kamiennych, w pełni odpowiadających potrzebom najgłówniejszej z *sedes regni principales*, jaką staje się Wawel od czasów Kazimierza Odnowiciela.

*Kierownictwo Odnowienia  
Zamku Królewskiego na Wawelu*

JANUSZ FIRLET, ZBIGNIEW PIANOWSKI

#### VERIFYING INVESTIGATIONS OUTSIDE THE NORTH ELEVATION OF THE ROYAL PALACE ON WAWEL HILL IN 1985. PROBLEM OF THE EARLY MEDIEVAL PRINCE'S RESIDENCE

In 1985 verifying investigations were carried out outside the north elevation of the royal palace on Wawel Hill. This area was examined in 1921 by A. Szyszko-Bohusz who discovered a whole complex of medieval and later walls but left only scanty documentation. The object of the present work was to clear of rubble the walls of 1921, to examine their adjacencies, to make more exact records and to explore (on a small scale) the surviving remains of cultural layers. The observations indicate that the defence rampart, built in the 9th century, ran along the edge of the hill. After its destruction, the inner slope was built up, first with timber and then with stone structures. The oldest stone building recorded here is the „hall with 24 posts” or the prince's *palatium*, 27.5 × 19.5 (?) m in size. It can be approximately dated around mid-11th century. Probably in the second half of the 11th century another building was added. It consisted of a corridor whose longer walls adjoined the east wall of the „hall with 24 posts” and of another room with a trapeze-shaped outline. On the north side was a small square projection (a staircase?). The Romanesque buildings could have survived at most to the turn of the 13th/14th centuries when they were replaced by the defensive wall of the upper Gothic castle. Some 100 years later, during the reign of Władysław Jagiełło, another rampart was built outside the main one. The second rampart was demolished only in the 18th century. About 1564 a small cellar was constructed in the intermural space probably to house waterworks which could supply the castle with water in the case of fire. In modern times this area has greatly changed as a result of fortification works and other activities. It is intended to continue investigations of this area.

Investigation is required to determine the extent of the site. It is suggested that a detailed plan of the site be prepared showing the location of the various structures and the extent of the site. It is also suggested that a detailed plan of the site be prepared showing the location of the various structures and the extent of the site.

Kenneth O. ...  
 ...

JAMES EARL ...

VERIFYING INVESTIGATIONS OUTSIDE THE NORTH ELEVATION OF THE ROYAL PALACE ON WAWEL HILL IN 1982. PROBLEM OF THE EARLY RECONSTRUCTION PRINCE'S RESIDENCE

In 1982, further investigations were carried out outside the north elevation of the Royal Palace on Wawel Hill. This area was examined in 1931 by A. Szewski-Hobors who discovered a whole complex of medieval and later walls but left only scanty documentation. The object of the present work was to carry out a detailed investigation of the walls of 1931, to examine their position, to make more exact records and to report on a small scale the surviving remains of certain layers. The observations indicate that the defence rampart built in the 15th century, ran along the edge of the hill. After its destruction the inner slope was built up first with timber and then with stone structures. The oldest stone building recorded here is the hall with 24 posts of the prince's chamberlain - 1522-1523 in size. It can be approximately dated around 1480. Probably in the second half of the 15th century another building was added. It consisted of a corridor whose longer walls adjoined the east wall of the hall with 24 posts, and of another room with a square-shaped entrance. On the north side was a small square projection (a staircase). The remaining buildings could have survived at most in the late of the 15th/16th centuries when they were destroyed by the defence wall of the upper Gothic castle some 100 years later. During the reign of Sigismund the Great another rampart was built outside the main one. The second rampart was demolished only in the 18th century. A short time a small canal was constructed in the immediate space probably to house waterworks which could supply the castle with water in the case of fire. In modern times the area has greatly changed as a result of fortification works and other activities. It is intended to continue investigations of this area.